

Andrzej J. Noras

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <https://orcid.org/0000-0002-4150-2766>

Mała ojczyzna i duża książka

A Small Homeland and a Large Book

Abstract: This text is an introduction to the philosophy of Heinrich Rickert. The introduction has three levels: biographical, bibliographical, and doxographic. The doxography involves examining Rickert's views in the context of the achievements of Neo-Kantianism, the Baden school and contemporary philosophy. Noras discusses the main issues Rickert treated in his philosophy, which was occupied with the theory of cognition, the methodology of the humanities and natural sciences and the philosophy of the history of philosophy.

Keywords: Heinrich Rickert, neo-Kantianism, Baden school, theory of cognition

I. Popularne dziś w socjologii pojęcie „mała ojczyzna” znajduje odzwierciedlenie w życiorysie jednego z największych filozofów niemieckich pierwszej połowy dwudziestego wieku, Heinricha Rickerta. Co więcej, złożoność losów jego małej ojczyzny stała się również udziałem autora prezentowanej książki*. Rickert urodził się wprawdzie w Gdańsku, ale mieszkał w Sopocie przy ulicy noszącej dziś nazwę Obrońców Westerplatte, która do roku 1896 nazywała się Willowa (Villenstrasse), w latach 1896–1945 zaś Rickertstrasse (ulica Rickerta) – tyle tylko, że nie na cześć filozofa, lecz ku czci jego ojca, Heinricha Rickerta seniora (1833–1902). Rickert senior był człowiekiem bardzo zasłużonym dla Gdańska, radnym miasta (od 1863 roku – tego samego,

* Niniejszy szkic miał być wstępem do polskiego przekładu *Przedmiotu poznania* Heinricha Rickerta. Przypisy oznaczone gwiazdką pochodzą od redaktora naukowego.

w którym urodził się Rickert junior). W roku 1866 należał do założycieli Nationalliberale Partei (Partii Narodowo-Liberalnej), od roku 1870 był członkiem Preußisches Abgeordnetenhaus (Pruskiej Izby Reprezentantów), od roku 1874 zaś członkiem parlamentu II Rzeszy (Reichstagu). W wyniku konfliktu opuścił partię w roku 1880 i został współzałożycielem Liberale Vereinigung (Stowarzyszenia Liberalnego), które w roku 1884 połączyło się z Deutsche Fortschrittspartei i utworzyło Deutsche Freisinnige Partei. Partia istniała do roku 1893, kiedy Rickert założył Freisinnige Vereinigung, w którym pozostał już do śmierci. Biografowie Heinricha Rickerta seniora podkreślają, że jego działalność polityczna koncentrowała się szczególnie <w aktywności>* na rzecz wyzwolenia kobiet oraz przeciwko antysemityzmowi. Jest to ważne dlatego, że niewiele wcześniej, bo w roku 1879, spór o antysemityzm (*Antisemitismusstreit*) wybuchł ze zdwojoną siłą – Heinrich von Treitschke (1834–1896) na łamach czasopisma „Preußische Jahrbücher” opublikował wówczas tekst *Unsere Aussichten* [Nasze perspektywy], w którym znajduje się słynne zdanie: „Die Juden sind unser Unglück”¹ („Żydzi są naszym nieszczęściem”).

Heinrich Rickert junior, współtwórca neokantowskiej szkoły badeńskiej, nie angażuje się politycznie jak jego ojciec, z miastem urodzenia związany jest raczej emocjonalnie, ponieważ zaczyna wprawdzie studiować w Berlinie, ale ostatecznie na miejsce studiów wybiera położony na drugim krańcu Niemiec Straßburg**, który w latach 1871–1918 należy do Rzeszy Niemieckiej. Po doktoracie wraca Rickert do Berlina, ale już po roku go opuszcza i udaje się do miasta położonego jeszcze dalej od rodzinnego Gdańska niż Straßburg, a mianowicie do Fryburga Bryzgowijskiego (Freiburg im Breisgau), gdzie pracuje aż do 1915 roku. W tym roku zostaje powołany do Heidelbergu jako następcą Wilhelma Windelbanda, a na jego <Rickerta> miejsce do Fryburga przychodzi Edmund Husserl. W Heidelbergu pracuje Rickert do roku 1932, w którym przechodzi na emeryturę, chociaż katedrę zachowuje jeszcze dwa lata, do semestru letniego 1934 roku. Miłość Rickerta do małej ojczyzny ujawnia się po raz ostatni po jego śmierci. Umiera w Heidelbergu, ale pochowany zostaje w oddalonym o prawie 1200 kilometrów rodzinnym Gdańsku, na cmentarzu parafii ewangelickiej apostołów Piotra i Pawła, który znajdował się przy ulicy 3 Maja. Jednakże „mała ojczyzna” nie odwzajemniła Rickertowi jego miłości. Po wojnie cmentarz, jako jeden z wielu gdańskich

* Fragmenty ujęte w nawiasy ostrokątne oraz przypisy oznaczone gwiazdkami pochodzą od redaktora naukowego publikacji.

¹ H. von Treitschke: *Unsere Aussichten*. „Preußische Jahrbücher” 1879, Bd. 44, s. 575. Jeśli nie podano inaczej, tłumaczenie fragmentów – A.J.N.

** Redakcja pozostawia taką pisownię ze względu na Autora, który nie bez pewnych racji opowiadał się za wersją wywodzącą się z etymologii germańskiej, a nie romańskiej.

cmentarzy, został zlikwidowany, a na jego miejscu utworzono dworzec autobusowy PKS.

Heinrich <John> Rickert urodził się 25 maja 1863 roku w Gdańsku² jako starszy syn Heinricha Edwina Rickerta, pochodzącego z Pucka (niem. Putzig) dziennikarza i posła do Reichstagu, któremu w roku 1895 nadano tytuł Honorowego Obywatela Miasta Gdańska. Matką <Heinricha Johna> była Anette Stoddart (1839–1889). Filozof miał młodszego brata Franza (1872–1939). W latach 1877–1884 Rickert uczęszcza do słynnego berlińskiego gimnazjum (Evangelisches Gymnasium zum Grauen Kloster), które opuszcza jeszcze przed maturą, aby w Berlinie studiować literaturę. Następnie przenosi się do Straßburga, a w roku 1886 udaje się do Zurychu, gdzie osobiście poznaje Richarda Avenariususa. Już jednak w roku 1888 doktoryzuje się Rickert u Windelbanda na podstawie pracy *Zur Lehre von der Definition*³. Dnia 5 sierpnia 1888 roku, a więc bezpośrednio po doktoracie, Rickert żeni się z rzeźbiarką Sophie Keibel (1864–1951). Małżeństwo miało czterech synów, którymi byli: rzeźbiarz Arnold (1889–1974), Heinrich (1891–1917), który poległ na froncie, a wcześniej studiował filozofię pod kierunkiem Edmunda Husserla, Alfred (o którym najmniej wiadomo) i artysta złotnik Franz (1904–1991). Po ślubie Rickert przenosi się do Berlina, ale już w grudniu 1889 roku wraca do Fryburga. Wcześniej, 10 lipca 1889 roku, rodzi się w Sopocie pierworodny syn Heinricha Arnold. Rickert habilituje się we Fryburgu w lipcu 1891 roku na podstawie pracy opublikowanej w następnym roku. Praca habilitacyjna poświęcona jest kwestii, która zajmuje Rickerta całe życie, a mianowicie zagadnieniu przedmiotu poznania i taki też nosi tytuł⁴. Niemniej jednak książka warta jest szczególnej uwagi, ponieważ „rośnie” wraz z Rickertem, stanowiąc dowód jego filozoficznej ewolucji.

II. W pierwszym rzędzie odpowiedzi wymaga pytanie, dlaczego książka *Der Gegenstand der Erkenntnis* ma taką bogatą historię, ponieważ niezbyt często zdarza się sytuacja, że różnice pomiędzy kolejnymi wydaniami są tak znaczne jak w tym wypadku. Gdyby spróbować odpowiedzieć jednym <zdaniami>, wówczas odpowiedź brzmiałaby następująco: neokantyzm to nurt filozoficzny, na temat którego napisano bardzo wiele, a jednocześnie tak <wewnętrznie> zróżnicowany, że trudno o jego jednoznaczną charakterystykę.

² Więcej na temat życiorysu Rickerta zob. <A.J. Noras: *Historia neokantyzmu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012, s. 479–483>.

³ H. Rickert: *Zur Lehre von der Definition*. Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau 1888.

⁴ H. Rickert: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Ein Beitrag zum Problem der philosophischen Transcendenz*. Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau 1892.

Skoro zatem Rickert jest neokantystą, a neokantyzm jest kierunkiem, którego nie można jednoznacznie scharakteryzować, to pozostaje problem zdefiniowania neokantyzmu Rickerta, przyjrzenia się bliżej jego filozofii.

Niejako z konieczności każda próba zrozumienia neokantyzmu wymaga odwołania się do pochodzącej z października 1883 roku *Przedmowy* autorstwa Wilhelma Windelbanda, promotora doktoratu Rickerta, do jego *Prä-ludien*, w której znajduje się poniższy akapit: „My wszyscy, którzy filozofujemy w dziewiętnastym wieku, jesteśmy uczniami Kanta. Ale nasz dzisiejszy »powrót« do niego nie powinien być tylko odnowieniem historycznie uwarunkowanej postaci, w jakiej przedstawił on ideę filozofii krytycznej. Im mocniej ujmuje się antagonizm, jaki ujawnia się między różnymi motywami jego myślenia, tym bardziej znajduje się tam środki do opracowania problemów, które stworzył on swoimi rozwiązaniami problemów. **Zrozumieć Kanta oznacza wykroczyć poza niego**”⁵. Ten często przywoływany fragment, a właściwie jego ostatnie zdanie, które stanowi poniekąd hasło wywoławcze neokantyzmu, dobrze skonfrontować z tezą, której autorem jest uczeń Rickerta, a jednocześnie myśliciel zaliczany do neoheglizmu, Richard Kroner (1884–1974), który we *Wprowadzeniu* do swego *opus vitae* zauważa: „Jeśli niegdyś Windelband powiedział: »zrozumieć Kanta oznacza wykroczyć poza niego«, to można także powiedzieć, że zrozumieć Hegła oznacza, iż poza niego absolutnie nie można już bardziej wyjść. Skoro jednak powinno być jeszcze »po Heglu«, to należałoby uczynić nowy początek”⁶.

Dwie kwestie narzucają się bardzo wyraźnie. Pierwszą jest istotna różnica między neokantyzmem a neoheglizmem, na którą należy tym bardziej zwrócić uwagę, że zwyczajowo uznaje się, iż neofilozofia oznacza wyłącznie odnowienie dawnej filozofii. Taką postawę sugeruje Kroner względem Hegła, choć wspomina o nowym początku. Tymczasem Windelband inaczej, wyraźnie wskazuje na odmiennosc neokantyzmu wobec doktryny Kanta. Wiąże się z tym druga kwestia, na którą szczególną uwagę zwraca Christian Krijnen: „Swojej nazwy neokantyzm nie zawdzięczał wyłącznie powrotowi do filozofii kantowskiej z zamiarem jej zdecydowanej kontynuacji. Neokantyzm musiał raczej wypełnić zadanie polemiczne: musiał wypowiedzieć się przeciwko pozytywistycznym, sejentystycznym, historycystycznym i wynikającym z filozofii

⁵ W. Windelband: *Vorwort*. W: Idem: *Prä-ludien. Aufsätze und Reden zur Einleitung in die Philosophie*. Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau–Tübingen 1884, s. VI, podkr. – A.J.N.

⁶ „Wenn Windelband einmal sagt: »Kant verstehen heißt über ihn hinausgehen«, so könnte man auch sagen, Hegel verstehen heißt einsehen, daß über ihn schlechterdings nicht mehr hinausgegangen werden kann. Sollte es noch ein »Nach – Hegel« geben, so mußte ein neuer Anfang gemacht werden”. R. Kroner: *Von Kant bis Hegel*. Bd. 1: *Von der Vernunftkritik zur Naturphilosophie*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1921, s. 6.

życia tendencjom epoki, pod wpływem których idealizm postkantowski stracił dominującą pozycję w życiu intelektualnym Niemiec wkrótce po śmierci Hegla”⁷.

Gdyby zatem próbować się pokusić o charakterystykę neokantyzmu, należałoby zwrócić uwagę, że jest to filozofia uwzględniająca kontekst historyczno-problemowy i jednocześnie z tego kontekstu wynikająca. Neokantysty – zwłaszcza reprezentanci dwóch najbardziej znaczących szkół, a mianowicie szkoły badeńskiej i szkoły marburskiej – podejmują problemy filozofii i problem filozofii zarazem. Gwoli sprawiedliwości dodać należy, że bardzo często neokantyzm bywa redukowany do wymienionych szkół. Filozofia nie jest nauką – to lekcja wynikająca z <przyjęcia> pozytywistycznej wizji świata, a zatem jednym z aktualnych problemów staje się dla neokantystów problem naukowego charakteru filozofii. Należący do szkoły badeńskiej Rickert wpisuje się w tradycję neokantyzmu badeńskiego, który jest aksjologicznie zorientowaną filozofią kultury. Aksjologiczny charakter tej filozofii wynika zaś z tego, że jej punktem wyjścia jest doktryna Rudolpha Hermanna Lotzego (1817–1881).

III. W jesieni życia publikuje Rickert trzy ważne teksty, stanowiące próbę syntezy i jednocześnie oceny jego własnej filozofii. Dwa z nich odwołują się wprost do tradycji Heidelbergu. Dnia 9 czerwca 1931 roku <Rickert wygłasza> wykład z okazji inauguracji nowego budynku Uniwersytetu w Heidelbergu zatytułowany *Die Heidelberger Tradition in der deutschen Philosophie*⁸. W tym samym roku na łamach „Archiv für Geschichte der Philosophie” publikuje tekst *Geschichte und System der Philosophie*⁹, o którym wspomina w uwadze wstępnej do wykładu z tego samego roku i pisze: „Dokładniejsze logiczne ugruntowanie mojego poglądu na stosunek do »historii i systemu filozofii« przedstawiłem, całkowicie niezależnie od pytania o tradycję Heidelbergu, niedawno w większej rozprawie”¹⁰. Wreszcie w roku 1934 publikuje w zbiorze redagowanym przez Hermanna Schwarza tekst *Systematyczna autoprezentacja (Systematische Selbstdarstellung)*, który

⁷ Ch. Krijnen: *Hegel und der Neukantianismus. Eine systemphilosophische Konfrontation*. W: *Hegel und die Geschichte der Philosophie*. Hrsg. D.H. Heidemann, Ch. Krijnen. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2007, s. 240.

⁸ H. Rickert: *Die Heidelberger Tradition in der deutschen Philosophie*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1931.

⁹ H. Rickert: *Geschichte und System der Philosophie*. „Archiv für Geschichte der Philosophie” 1931, Bd. 40, s. 7–46, 403–448.

¹⁰ H. Rickert: *Die Heidelberger Tradition in der deutschen Philosophie...*, s. 3–4.

<wówczas> opatrzony jest tytułem *Die Heidelberger Tradition und Kants Kritizismus*¹¹ i pod takim tytułem ukazuje się jako osobny druk.

Przywołując tradycję Heidelbergu, odwołuje się Rickert przede wszystkim do Hegla oraz jego uczniów, którymi są Eduard Zeller i Kuno Fischer. Hegel jest filozofem, który „dopiero stworzył to, co dzisiaj nazywa się nauką **historią** filozofii”¹². Rickert wskazuje jednocześnie na dwie kwestie. Pierwsza to uwaga Zellera dotycząca zadań historii filozofii. Słynny historyk filozofii greckiej, a jednocześnie myśliciel, którego wykład inauguracyjny w Heidelbergu uznawany jest za inicjujący neokantyzm, pisze: „Historia filozofii, jak każda historia, ma dwojakie zadanie. Powinna ona **zreferować** to, co się wydarzyło, i powinna to **wyjaśnić**, dociekając jego przyczyn, a dzięki ich poznaniu to, co jednostkowe, ukazać w bardziej rozległym kontekście”¹³. Rickert przywołuje ten fragment tekstu Zellera na początku *Geschichte und System der Philosophie* przekonany, że w ten sposób <pokazuje, jak> tradycja Heidelbergu spina się z tradycją czasopisma, w którym <Rickert> publikuje swoje rozważania, i to z dwóch powodów. Artykuł Zellera otwiera czasopismo¹⁴, a to jest dla Rickerta dowodem ważności elementu historycznego w tym, co filozof nazywa tradycją Heidelbergu, natomiast drugim powodem są badania systematyczne. Stąd tytuł artykułu pomieszczonego w „Archiv für Geschichte der Philosophie” jest symptomatyczny: *Geschichte und System der Philosophie* – historia i system filozofii. To tak, jakby nazwać dwa filary, na których stoi filozofia. Jeden z nich stanowi historia filozofii, natomiast drugi badania systematyczne, systemowe (Rickert nie rozróżnia, <w przeciwieństwie do> Nicolaia Hartmanna, filozofii systematycznej i systemowej) bądź problemowe.

Pytanie filozofii, którą Rickert określa między innymi jako „naukę poszukującą ponadczasowej prawdy o całości świata”¹⁵, jest pytaniem o stosunek filozofii do własnej historii. Z tego powodu Rickert pisze: „Istota tradycji Heidelbergu polega zatem na tym, że jej reprezentanci w pracy filozoficznej nigdy nie tracą kontaktu z przeszłością i że także systematycy pośród nich

¹¹ H. Rickert: *Die Heidelberger Tradition und Kants Kritizismus (Systematische Selbstdarstellung)*. W: *Deutsche systematische Philosophie nach ihren Gestaltern*. Hrsg. H. Schwarz. Bd. 2. Junker & Dünnhaupt Verlag, Berlin 1934, s. 237–301 oraz H. Rickert: *Die Heidelberger Tradition und Kants Kritizismus*. Junker & Dünnhaupt Verlag, Berlin 1934 <w kolejnych przypisach do tej publikacji podano podwójną numerację stron, najprawdopodobniej numery w nawiasach okrągłych odsyłają do stron nadbitki>.

¹² Ibidem, s. 239 (7).

¹³ E. Zeller: *Historia filozofii, jej cele i drogi*. Z jęz. niem. przeł. A.J. Noras. „Idea. Studia nad strukturą i rozwojem pojęć filozoficznych” 2011, T. 23, s. 304.

¹⁴ E. Zeller: *Die Geschichte der Philosophie, ihre Ziele und Wege*. „Archiv für Geschichte der Philosophie” [Berlin] [Hrsg. L. Stein] 1888, Bd. 1, s. 1–10.

¹⁵ H. Rickert: *Die Heidelberger Tradition in der deutschen Philosophie...*, s. 3.

wykorzystują historię filozofii do tego, aby swojemu myśleniu nadać naukową moc i zarazem filozoficzną uniwersalność¹⁶. W tym kontekście niezwykle interesująca może się wydawać uwaga dotycząca Karla Jaspersa, myśliciela również związanego z Heidelbergiem, chociaż Rickert z pewnością nie zaliczyłby myśli Jaspersa do „tradycji Heidelbergu”. Jaspers bowiem, zdaniem Rickerta, nie uprawia filozofii naukowej, lecz światopoglądową. Tymczasem Jaspers pisze: „Nauki zajmują się tym, co ważne beczasowo, lecz same działają w rzeczywistości historycznej”, a nieco dalej dodaje: „Poznanie filozoficzne w ogóle ujmuje samo siebie tylko w swej historii”¹⁷. Widać więc wyraźnie, że pomimo zasadniczych różnic w rozumieniu filozofii przez Rickerta i Jaspersa to, co pierwszy z nich nazywa „tradycją Heidelbergu”, nie jest również obce drugiemu.

Kontynuatorem „tradycji Heidelbergu”, podkreśla jednak Rickert, jest jego poprzednik na katedrze, Wilhelm Windelband, o którym pisze: „Jego główne dzieło ukształtowało połączenie między systematyką a historią jeszcze ściślej niż u jego poprzedników”¹⁸. Rickert odwołuje się tu oczywiście do słynnego podręcznika historii filozofii Windelbanda. Podręcznik po raz pierwszy ukazał się w roku 1892¹⁹, potem w roku 1900, natomiast dopiero od wydania trzeciego z roku 1903 znany jest jako *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*²⁰. Windelband ukazuje ścisły związek istniejący pomiędzy dwoma wskazanymi przez Rickerta filarami, a mianowicie w swej koncepcji historii filozofii (w *Przedmowie* do swojej *Historii filozofii*) zauważa: „Szczególny nacisk położyłem [...] na rozwój tego, co w filozoficznym rozważaniu jest najważniejsze: **historię problemów i pojęć**”²¹. Rickert mówiąc o „tradycji Heidelbergu”, ma pełną świadomość odmienności filozofii od innych nauk. Z jednej strony podkreśla naukowy charakter rozważań historycznych, kiedy pisze: „»Historią« nie jest już sama przeszłość, lecz dopiero **wiedza** o przeszłości jako przeszłości”²². Z drugiej natomiast wypukła złożoność tej relacji i zauważa: „Stosunek między przedstawieniem przeszłości i systematyki określonej dla terażniejszości oraz przyszłości kształtuje się oczywiście w filozofii zasadniczo odmiennie niż w pozostałych

¹⁶ Ibidem, s. 8.

¹⁷ K. Jaspers: *Filozofia*. T. 1: *Filozoficzna orientacja w świecie*. Przekł. M. Żelazny. Red. nauk. M. Żelazny, R. Specht. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019, s. 331.

¹⁸ H. Rickert: *Die Heidelberger Tradition und Kants Kritizismus...*, s. 239 (7).

¹⁹ Zob. W. Windelband: *Geschichte der Philosophie*. Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau 1892.

²⁰ W. Windelband: *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*. 3. durchges. Aufl. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen–Leipzig 1903.

²¹ W. Windelband: *Geschichte der Philosophie...*, s. V.

²² H. Rickert: *Die Heidelberger Tradition in der deutschen Philosophie...*, s. 13.

gałęziach naukowego życia”²³. Rickert jest przekonany, że owe dwa filary stanowiące o sile „tradycji Heidelbergu” są z sobą do tego stopnia związane, że nie można się wyzbyć historii w rozważaniach filozoficznych. Co więcej, podkreśla jej niezbędność dla badań systematycznych, kiedy <odnotowuje>: „Tylko przez historię możemy się pozbyć historii”²⁴.

To, że Rickert jest neokantystą, ukazuje się wówczas, kiedy próbuje ocenić filozofię Kanta i swoje stanowisko określa jako „krytykę krytycyzmu”²⁵. Okazuje się bowiem, co niestety nie może być przedmiotem poniższych rozważań, że filozofia neokantowska bardziej zbliża się do Fichtego niż do Kanta. Jest to o tyle zasadne, że wiąże się między innymi z krytyką podmiotu w ujęciu Kanta. „Krytyka krytycyzmu – pisze Manfred Brelage – w pierwszych dziesięcioleciach naszego stulecia dokonała się w znacznym stopniu w formie krytyki krytycyzmu i krytycyzmu teorii poznawczego podmiotu”²⁶. Wyrazem tego jest przekonanie, że należy poszukać „krytycznej zasady” (*das kritische Prinzip*)²⁷, która umożliwi poznanie świata. Rickert, jak przystało na reprezentanta szkoły badeńskiej, która odwołuje się do aksjologii Lotzego, musi rozstrzygnąć jeszcze inną kwestię. Z jednej strony pisze: „W gruncie rzeczy **wszelka** filozofia, która chce być nauką, jest teoretyczna i tylko w takim stopniu, w jakim da się oddzielić część teoretyczną od części praktycznej, ta druga zawiera teorię człowieka praktycznego”²⁸. Natomiast z drugiej podkreśla: „Kant mówił o »prymacie rozumu praktycznego«”²⁹. Problem prymatu rozumu praktycznego, ważności jednej krytyki względem drugiej – w wypadku Rickerta *Krytyki praktycznego rozumu* względem *Krytyki czystego rozumu* – jest fundamentalnym problemem neokantyzmu. Rickert podkreślając prymat rozumu praktycznego, krytykuje jednocześnie stanowisko marburczyków, jakoby „krytyka miała na celu »teorię doświadczenia«”³⁰. Przy okazji warto podkreślić, że Rickerta krytyka stanowiska szkoły marburskiej, odwołującej się do teorii doświadczenia, nie jest wolna od złośliwości, kiedy w następnym zdaniu filozof zauważa: „W to nie może wierzyć nikt, kto także tylko bezstronnie i bez założeń przeczytał przedmowy do *Krytyki czystego rozumu*”³¹. Rickert jest przekonany, że teoria doświadczenia, którą marburczycy postawili

²³ H. Rickert: *Geschichte und System der Philosophie...*, s. 8.

²⁴ H. Rickert: *Die Heidelberger Tradition in der deutschen Philosophie...*, s. 19.

²⁵ H. Rickert: *Die Heidelberger Tradition und Kants Kritizismus...*, s. 241 (9).

²⁶ M. Brelage: *Studien zur Transzendentalphilosophie*. Walter de Gruyter & Co., Berlin 1965, s. 94.

²⁷ H. Rickert: *Die Heidelberger Tradition und Kants Kritizismus...*, s. 242 (10).

²⁸ Ibidem, s. 243 (11).

²⁹ Ibidem, s. 243 (11).

³⁰ Ibidem, s. 245 (13).

³¹ Ibidem, s. 245–246 (13–14).

w centrum systemu Kanta, jest tylko krytycznym środkiem prowadzącym do uchwycenia właściwego celu. Ujawnia się tu charakterystyczna dla neokantyzmu odmienność poglądów, która prowadzi do ostrej walki. Najlepiej oddaje to Siegfried Marck, który zauważa: „Różnorodne kolumny neokantyzmu uderzały wspólnie i maszerowały oddzielnie. Często były wśród nich jakieś rywalizacje i spory szkół. Pewnego razu podczas fryburskiego seminarium H. Rickert zacytował zwrot, którego użył w liście do P. Natorpa: »My, krytyczni idealisci, w gruncie rzeczy wszyscy myślimy tak samo; **dlatego** musimy się zwalczać na noże«³².

„Zakładamy, że świat jako całość jest w rzeczywistości jedną całością, tzn. że wszystkie części jednego świata są połączone z sobą jak człony organizmu i pod tym względem tworzą »jedność«³³. To założenie, które jest raczej bliższe Fichtemu niż Kantowi, wyznacza metodę Rickerta, którą określa on mianem „heterologicznej zasady myślenia” (*das heterologische Denkprinzip*). Problem ten jako pierwszy podejmuje doktor <wypromowany przez> Rickerta, pochodzący z Wrocławia Richard Kroner, który w roku 1924 publikuje polemiczny tekst na łamach czasopisma „Logos”³⁴. Następnie pisze o tym inny uczeń Rickerta, August Faust (1895–1945), od 1 stycznia 1937 roku profesor we Wrocławiu, zagorzały nazista, który 7 maja 1945 roku popełnia samobójstwo po zdobyciu miasta przez Armię Czerwoną. Między wymienionymi pozycjami istnieje zasadnicza różnica. Podczas gdy Faust zasadniczo prezentuje poglądy Rickerta, Kroner podejmuje z nim polemikę, która jest tak radykalna, że Werner Flach pisze wprost o „kontrowersji Rickert – Kroner”³⁵.

Określenie „heterologicznej zasady myślenia” dokonuje się w tekście *Das Eine, die Einheit und die Eins*, który ukazał się dwa razy. Najpierw w roku 1911 w czasopiśmie „Logos”³⁶, a następnie w roku 1924 jako odrębny druk³⁷. Rickert pisze tak: „Jeśli ktoś przez logikę rozumie naukę o myśleniu,

³² S. Marck: *Am Ausgang des jüngeren Neukantianismus. Ein Gedenkblatt für Richard Höningwald und Jonas Cohn*. W: *Materialien zur Neukantianismus-Diskussion*. Hrsg. H.L. Ollig Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1987, s. 20.

³³ H. Rickert: *Geschichte und System der Philosophie...*, s. 25.

³⁴ R. Kroner: *Anschauen und Denken. Kritische Bemerkungen zu Rickerts heterothetischem Denkprinzip*. „Logos. Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur” 1924–1925, Bd. 13, s. 90–127.

³⁵ W. Flach: *Negation und Andersheit. Ein Beitrag zur Problematik der Letztimplikation*. Ernst Reinhardt Verlag, München–Basel 1959, s. 9.

³⁶ H. Rickert: *Das Eine, die Einheit und die Eins. Bemerkungen zur Logik des Zahlbegriffs*. „Logos. Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur” 1911–1912, Bd. 2, s. 26–78.

³⁷ H. Rickert: *Das Eine, die Einheit und die Eins. Bemerkungen zur Logik des Zahlbegriffs*. 2. umgearb. Aufl. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1924.

a przez myślenie aktywność podmiotu, to będzie nazywać czysto logicznym to, co należy rozpatrywać wyłącznie na rzecz podmiotu myślącego, a więc <co> musi być wolne od wszelkich składników, które przystępują do podmiotu z zewnątrz, jak obce jego myśleniu”³⁸. Jednocześnie podkreśla, że w poznaniu ujawnia się treść, która jest czymś alogicznym względem formy. Innymi słowy, logiczna forma wymaga alogicznej treści. Rickert mówi wprost o istniejącym związku formy z treścią, który określa jako współzależność pojęć. Wyraża się ona w tym, że kiedy myśli się jedno, to myśli się to jako odróżnione od drugiego i dlatego „tożsamość wymaga odmienności lub **inności**”³⁹. Oczywiście pojawia się tu problem odniesienia do Hegla, co bardzo wyraźnie Flach akcentuje już w tytule swojej rozprawy i dlatego Rickert w wydaniu drugim dodaje: „**Inność poprzedza logicznie negację**”⁴⁰. Rickert wyciąga z tego wnioszek, że logika nie może pozostać tylko przy tautologii i z konieczności musi się odwołać do heterologii.

Konieczność odwołania się do heterologii wynika z faktu, że przedmiotem poznania jest całość świata i całość ta wymaga zasady. Już Hegel zastosował w swej filozofii zasadę konstruktywnego myślenia, która nosi tam nazwę metody dialektycznej. W tym miejscu zresztą pojawia się problem znaczenia doktryny Hegla dla neokantyzmu, co więcej, jest to nie tylko problem wpływu doktryny Hegla na neokantyzm, ale również <wpływu> Fichtego <na neokantyzm>. Eduard von Hartmann w roku 1877 stawia następującą diagnozę: „Jeśli rzecz sama w sobie (albo nie-Ja) zostaje zdyskredytowana do czystego przedstawienia (to znaczy do produktu Ja), to takiej teorii poznania nie można już więcej nazywać neokantyzmem, lecz trzeba ją nazywać neofichteizmem”⁴¹. Sygnalizuje to jedynie problem, który nie może tu być podjęty, ale który trzeba mieć na względzie wówczas, kiedy analizuje się doktrynę neokantystów. Werner Flach jest jednak przekonany, że gdyby istniała pokusa postawienia znaku równości pomiędzy postępowaniami metodycznymi Hegla i Rickerta, wówczas trzeba by pamiętać, że istnieją między nimi dwie istotne różnice, które wykluczają taką sytuację, a mianowicie po pierwsze, pojawienie się momentu alogicznego w przedmiocie myślenia oraz, po drugie, zmieniona rola negacji w koncepcji Rickerta⁴².

³⁸ H. Rickert: *Das Eine, die Einheit und die Eins...* [1911–1912], s. 30.

³⁹ „So fordert die Identität die Verschiedenheit oder Andersheit”. Ibidem, s. 35.

⁴⁰ H. Rickert: *Das Eine, die Einheit und die Eins...* [1924], s. 20. Por. H. Rickert: *System der Philosophie*. Bd. 1: *Allgemeine Grundlegung der Philosophie*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1921, s. 58.

⁴¹ E. von Hartmann: *Neukantianismus, Schopenhauerianismus und Hegelianismus in ihrer Stellung zu den philosophischen Aufgaben der Gegenwart*. Carl Duncker's Verlag (C. Heymons), Berlin 1877, s. 21–22.

⁴² Zob. W. Flach: *Negation und Andersheit...*, s. 13.

Flach jest przekonany, że zwłaszcza w odniesieniu do drugiego punktu ujawnia się <między filozofami> wyraźna różnica. Dwoistość tkwiącą w myśleniu Hegel ujmował jako antytetykę, gdzie „antyteza pozostaje w wyraźnym przeciwieństwie do tezy, jest więc negacją tej ostatniej”⁴³. W koncepcji Rickerta następuje jednak bardzo wyraźna zmiana stanowiska, którą Flach charakteryzuje następująco: „W miejsce antytetyki Hegla występuje u Rickerta heterotetyczna zasada myślenia: wraz z jednym zostaje jednocześnie ustanowione inne. Relacja między tymi dwoma momentami nie jest relacją wzajemnego wykluczania się, lecz relacją uzupełniającego się powiązania w całość w syntezie”⁴⁴. Oznacza to więc, że Rickert rezygnuje z określania rzeczywistości <za pomocą odwołania> do przeciwieństwa; przywołuje heteronomię, będącą jego zdaniem bardziej adekwatnym opisem rzeczywistości⁴⁵. W swej ostatniej książce tłumaczy to Rickert następująco: „jeśli część **nie** jest **jednym**, wówczas **musi** ona być **innym**, a jedno i inne razem stanowią koniecznie całość”⁴⁶.

Heterologia jest, zdaniem Rickerta, konieczna przy określeniu dowolnego przedmiotu, kiedy <to> należy myśleć logicznie. Wiąże się to z przekonaniem, że „tożsamość i inność koniecznie tworzą całość”⁴⁷, przy czym milczącym założeniem jest konieczność przewyciężenia dialektyki. To postawa antydialektyczna, która jest jednak odmienna od dialektycznej obojętności⁴⁸. Rickert podkreśla konieczność istnienia innego i pisze: „Istota myślenia »heterotetycznego« nie musi być dokładniej omawiana w jego ogólności. Wystarczy, że zwięźle zwrócimy uwagę na to, że niektóre pojęcia tracą jakikolwiek sens, jeśli nie są myślane razem z innymi pojęciami. Jedno domaga się innego jako koniecznego uzupełnienia i dopiero całość składająca się z nich dwóch jest istotnie możliwa do pomyślenia”⁴⁹. W związku z tym Siegfried Marck próbuje wyjaśnić sens heterologii: „Jednakże heterologia oznacza – poza specjalną wymagającą docenienia zawartością tej myśli w budowie epistemologii – roszczenie wolnego od sprzeczności połączenia »jednego« i »innego« elementu w myśleniu pojęciowym, niesprzecznej i nieantynomicznej

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Zob. np. H. Rickert: *System der Philosophie...*, s. 310.

⁴⁶ „[...] wenn ein Teil **nicht** das **Eine** ist, dann **muß** er das **Andere** sein, sind das **Eine** **und** das **Andere** zusammen notwendig das **Ganze**”. H. Rickert: *Grundprobleme der Philosophie. Methodologie – Ontologie – Anthropologie*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1934, s. 41.

⁴⁷ H. Rickert: *Das Eine, die Einheit und die Eins...* [1924], s. 19.

⁴⁸ Zob. S. Marck: *Die Dialektik in der Philosophie der Gegenwart*. Erster Halbband. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1929, s. 1.

⁴⁹ H. Rickert: *Vom Anfang der Philosophie*. „Logos. Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur” 1925, Bd. 14, s. 135.

relacji tworzących całość obydwu członów syntezy myślowej⁵⁰. Mimo to rola heterologii w koncepcji Rickerta nie jest jednoznaczna, na co zwraca szczególną uwagę Christian Krijnen, który podkreśla, że już za życia Rickerta dyskusja o <stosunku> heterologii do dialektyki Hegla była przedmiotem analiz Richarda Kronera i Siegfrieda Marcka, a w latach pięćdziesiątych do dyskusji tej włączył się Werner Flach⁵¹.

IV. Heterologia stanowi bezsprzecznie próbę wyjścia poza filozofię Hegla, ale musi się pojawić pytanie: czy udaną próbę? Szczególnie że istnieją co do tego poważne wątpliwości. August Faust podkreśla, że rozprawa doktorska Rickerta *Zur Lehre von der Definition* „zawiera już wszystkie istotne załączki, z których się później rozwinął system filozoficzny Rickerta”⁵². Z tego powodu Heinrich Levy zwraca uwagę, że dążenie <Rickerta> do systemu ukazuje „zaskakujące podobieństwa do Hegla, które nie znajdowały się u Windelbanda”⁵³. Inaczej Siegfried Marck, który konstatuje, że Rickert próbuje przezwyciężyć dialektykę Hegla za pomocą heterologii, i pisze: „Zasada heterologiczna Rickerta zachowuje swoje własne, bardziej ścisłe znaczenie jako podstawowa zasada logiki transcendentальной: w niej zostaje sformułowana elementarna struktura myślenia przedmiotowego”⁵⁴. August Faust dodaje natomiast, że Rickertowi chodzi nie tylko o zdystansowanie się od Hegla i heglistów, lecz także od fenomenologii. Faust stwierdza: „Neoheglizm i współczesna fenomenologia stanowią więc jakby dwie skrajności, pomiędzy którymi stoi pośrodku Rickert i przeciwko którym musi prowadzić wojnę na dwa fronty”⁵⁵. Oczywiście ważniejszą rolę odgrywa tu heglizm, co również wiąże się z dominacją (neo)heglizmu w tamtym czasie. Faust podkreśla, że hegliści nie poznali „wzajemnego odniesienia

⁵⁰ S. Marck: *Die Dialektik in der Philosophie der Gegenwart...*, s. 1–2.

⁵¹ Zob. Ch. Krijnen: *Fehlt die konkrete Subjektivität im Neukantianismus? Zur systematischen Bedeutung von Rickerts. Zwei Wege der Erkenntnistheorie*. „Zeitschrift für Philosophische Forschung” 2001, Bd. 55, H. 3, s. 422. Autor podejmuje ponadto problem w: Ch. Krijnen: *Nachmetaphysischer Sinn. Eine problemgeschichtliche und systematische Studie zu den Prinzipien der Wertphilosophie Heinrich Rickerts*. Königshausen & Neumann, Würzburg 2001, s. 227–297, oraz Idem: *Philosophie als System. Prinzipientheoretische Untersuchungen zum Systemgedanken bei Hegel, im Neukantianismus und in der Gegenwartphilosophie*. Königshausen & Neumann, Würzburg 2008, s. 117–173.

⁵² A. Faust: *Heinrich Rickert. Zum 70. Geburtstag am 25. Mai 1933*. „Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte” 1933, Bd. 11, s. 333.

⁵³ H. Levy: *Die Hegel-Renaissance in der deutschen Philosophie mit besonderer Berücksichtigung des Neukantianismus*. PAN-Verlag Rolf Heise, Charlottenburg 1927, s. 65.

⁵⁴ S. Marck: *Die Dialektik in der Philosophie der Gegenwart...*, s. 5.

⁵⁵ A. Faust: *Heinrich Rickert und seine Stellung innerhalb der deutschen Philosophie der Gegenwart*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1927, s. 13.

i wzajemnego uzupełniania się »jednego« i »innego«⁵⁶. Innymi słowy, heglizmowi brakuje heterologii, dzięki której można uchwycić różnorodność.

V. Filozofia Rickerta wpisuje się z pewnością w próby uzasadnienia jej naukowego charakteru, obok podejmowanych przez Wilhelma Diltheya, Hermanna Cohena, Paula Natorpa, Edmunda Husserla i innych. Guy Oakes, amerykański socjolog i filozof, problem relacji między Maxa Webera i Rickerta koncepcjami kultury ujmując z perspektywy Webera, którego Rickert krytykuje. Stąd Rickert spotyka się z krytyką, której autorem jest Oakes. Niemniej jednak wskazuje on pięć istotnych elementów filozofii Rickerta: „(I) immanentne świadomości ujęcie realności; (II) krytyka epistemologicznego realizmu; (III) metodologia, która wyklucza teleologiczne tworzenie pojęć; (IV) określenie granic przyrodniczego tworzenia pojęć; (V) kryterium odgraniczenia, które pozwala rozdzielić nauki przyrodnicze od nauk o kulturze”⁵⁷. Kluczowe jest tu jednak to, co podkreśla Lutz Herrschaft – że w dzisiejszych czasach odwołanie się do filozofii Rickerta dokonuje się wyłącznie w kontekście dyskusji o metodzie nauk społecznych i humanistycznych⁵⁸. Warto jednak zwrócić uwagę, że w zaprezentowanym przez Oakesa programie filozofii Rickerta brakuje przynajmniej dwóch ważnych elementów, a mianowicie przewijającej się tu od początku heterologii oraz teorii wartości.

Toczoną w ramach neokantyzmu spór o filozofię Kanta jest między innymi sporem o to, które dzieło królewieckiego myśliciela należy uznać za fundamentalne dla zrozumienia jego filozofii. Pomijając mniej ważne kierunki neokantyzmu, podkreślić trzeba, że szkoła marburska koncentruje się na problemie teorii wiedzy, ponieważ uznaje interpretowaną teoriopoznawczo *Krytykę czystego rozumu* za centralne dzieło Kanta, podczas gdy szkoła badeńska wskazuje na *Krytykę praktycznego rozumu* <jako najważniejsze jego dzieło> i mówi o prymacie rozumu praktycznego. Badeńczycy głoszą prymat rozumu praktycznego, aczkolwiek Lutz Herrschaft jest przekonany, że dla Lotzego, do którego się odwołują, „nie istnieje »prymat rozumu praktycznego« w logice”⁵⁹. Emil Lask podejmuje problem w niezwykle ważnym dla reprezentantów szkoły badeńskiej tekście, który pierwotnie został opublikowany w roku 1909, chociaż ogłoszony już rok wcześniej

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ G. Oakes: *Die Grenzen kulturwissenschaftlicher Begriffsbildung. Heidelberger Max Weber-Vorlesungen 1982*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1990, s. 59.

⁵⁸ Zob. L. Herrschaft: *Theoretische Geltung. Zur Geschichte eines philosophischen Paradigmas*. Königshausen & Neumann, Würzburg 1995, s. 60.

⁵⁹ Ibidem, s. 38.

podczas III Międzynarodowego Kongresu Filozoficznego w Heidelbergu⁶⁰. Już w pierwszym zdaniu czytamy: „Przez naukę o prymacie rozumu praktycznego rozumiemy każdy pogląd, który pojęciu świadomej obowiązku woli przyznaje centralne miejsce również w filozofii teoretycznej, pogląd przyznający dominującą rolę praktycznemu momentowi wartościowania w nauce o sędzie”⁶¹. W świetle wartości ukazuje się fundamentalna różnica między dwiema odmianami neokantyzmu, ponieważ marburczycy ujmują filozofię Kanta w świetle teorii doświadczenia, natomiast badeńscy w centrum swoich rozważań sytuują ważność (*Geltung*).

Problem ważności pochodzi od Lotzego, autora formuły, która brzmi: „byt jest, a wartości obowiązują”⁶². Lotze, promotor doktoratu Wilhelma Windelbanda, wpłynął na jego wizję filozofii, a ten z kolei określa doktrynę neokantyzmu badeńskiego jako jego twórca, a mianowicie nadając filozofii charakter aksjologiczny. Z tego powodu w wygłoszonym w roku 1882 wykładzie Windelbanda czytamy: „przez filozofię w sensie systematycznym (nie w historycznym) nie rozumiem nic innego, jak **krytyczną naukę o powszechnie ważnych wartościach**. Nauka o **powszechnie ważnych wartościach**: to określa przedmioty; nauka **krytyczna**: to określa metodę filozofii”⁶³. Prawda zostaje ujęta jako wartość, a Rickert niewątpliwie nawiązuje do Windelbanda i nadaje pojęciu wartości prawdy bardziej dojrzałą formę⁶⁴. Potwierdza tym samym prymat rozumu praktycznego.

VI. Książka *Przedmiot poznania* miała sześć wydań za życia Rickerta, które różnią się między sobą do tego stopnia, że można w zasadzie przyjąć, iż jest to pięć różnych książek. Pięć, a nie sześć z tego powodu, że <...> wydanie 4–5 było jednym wydaniem. Książki różnią się objętością, aczkolwiek między pierwszym a drugim wydaniem różnica dotyczy również podtytułu, który zmienia się w wydaniu drugim i pozostaje takim już do końca. W wydaniu pierwszym podtytuł brzmi: *Ein Beitrag zum Problem der philosophischen Transcendenz* [Przyczynek do problemu filozoficznej

⁶⁰ E. Lask: *Czy istnieje „prymat rozumu praktycznego” w logice?* Tłum. A.J. Noras. W: *Neokantyzm badeński i marburski. Antologia tekstów*. Red. A.J. Noras, T. Kubalica. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, s. 153–159.

⁶¹ Ibidem, s. 153.

⁶² Zob. szerzej: A.J. Noras: *Historia neokantyzmu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012, s. 97–98. Na temat rozumienia filozofii i poznania w ramach szkoły badeńskiej zob. przede wszystkim: T. Kubalica: *Wahrheit, Geltung und Wert. Die Wahrheitstheorie der badischen Schule des Neukantianismus*. Königshausen & Neumann, Würzburg 2011.

⁶³ W. Windelband: *Was ist Philosophie? (Über Begriff und Geschichte der Philosophie)*. W: Idem: *Präludien...*, s. 28.

⁶⁴ Zob. T. Kubalica: *Wahrheit, Geltung und Wert...*, s. 21.

transcendencji], natomiast od wydania drugiego, które ukazuje się w roku 1904: *Einführung in die Transzendentalphilosophie* [Wprowadzenie do filozofii transcendentalnej]⁶⁵. Pomijając zawartość merytoryczną, która poniżej będzie przedmiotem analiz, warto podkreślić zewnętrzne różnice w ujęciu problemu, wyrażające się objętością pracy. W pierwszym wydaniu książka liczyła 91 stron, w wydaniu drugim już 244 strony, natomiast w wydaniu trzecim, które ukazało się w roku 1915, roku tragicznej śmierci innego wybitnego reprezentanta szkoły badeńskiej i przyjaciela Rickerta, pochodzącego z Wadowic Emila Laska, objętość książki wzrosła do 456 stron⁶⁶. W wydaniu szóstym z roku 1928, które jest zarazem ostatnim wydaniem opublikowanym za życia Heinricha Rickerta, dzieło liczy 460 stron⁶⁷. W związku z tym zasadne jest zapytać: skąd biorą się takie różnice, z czego wynika fenomen filozofii i teorii poznania Rickerta? Dodać jednak należy, że kwestia ewolucji myślenia Rickerta jest przedmiotem bardzo szczegółowych badań, natomiast dzisiejszego czytelnika interesuje tylko ostatnie, szóste wydanie książki – i właśnie ono jest podstawą przekładu.

Charakter filozofii Rickerta, złożoność podejmowanej w jej ramach problematyki powoduje, że należy on do tych myślicieli, którzy z pewnością nie uprawiają filozofii cieszącej się dużą popularnością i zainteresowaniem. Mało kto jednak zdaje sobie sprawę z tego, że Rickert to filozof, który z jednej strony jest zdecydowanym przeciwnikiem filozofii życia i wszelkich antropologicznie zorientowanych kierunków filozofii, z drugiej zaś nikomu innemu, tylko właśnie jemu Martin Heidegger dedykuje swoją rozprawę habilitacyjną. Już ten drobny fakt świadczy o pozycji, jaką w czasie swojej naukowej aktywności posiada Rickert. Z pewnością nie doczekałby się uznania ze strony Heideggera, gdyby nie był znaczącą postacią ówczesnej sceny filozoficznej. Mimo to warto mieć na uwadze również fakt, że Rickert krytykując filozofię życia, krytykuje personalnie Karla Jaspersa, który w roku 1921 objął drugą katedrę filozofii w Heidelbergu i był tam narażony na krytykę ze strony Rickerta. Krytyczny stosunek Rickerta do Jaspersa jest związany dwiema kwestiami. Bardzo wyraźnie różni filozofów podejście do Maxa Webera, którego Rickert nie uważał za filozofa, natomiast Jaspers przeciwnie, akcentował filozoficzny charakter jego prac. Różni ich również postrzeganie życia, które – zdaniem Rickerta – nie może być przedmiotem naukowej filozofii. Rickert pisze tak: „W swojej *Psychologie der Weltanschauungen* Jaspers

⁶⁵ H. Rickert: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Einführung in die Transzendentalphilosophie*. 2. verb. und erw. Aufl. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen–Leipzig 1904.

⁶⁶ H. Rickert: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Einführung in die Transzendentalphilosophie*. 3. völlig umg. und erw. Aufl. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1915.

⁶⁷ H. Rickert: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Einführung in die Transzendentalphilosophie*. 6. verb. Aufl. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1928.

odrzuca jakikolwiek sztywny system i uważa, że właśnie z tego powodu służy nauce czysto kontemplacyjnej⁶⁸.

Kluczem do zrozumienia wysiłków podejmowanych przez Rickerta jest rozumienie poznania. W swej *Autoprezentacji* Rickert pisze: „kto chce naukowo ująć całość świata, musi sobie **najpierw** zdać sprawę z tego, na czym w ogóle polega naukowe poznawanie. Tylko w ten sposób filozofia może iść »pewnym krokiem badania naukowego«⁶⁹. Zarazem kwestia jest bardzo skomplikowana, ponieważ skomplikowany i złożony jest w rozumieniu Rickerta przedmiot poznania. Analiza przedmiotu poznania pokazuje, że nie chodzi tu o pytanie Kanta, lecz o pytanie inne, które Rickert tłumaczy tak: „W naszym związku chodzi przede wszystkim o pytanie teoriopoznawcze: jak poznajemy wszechświat jako **całość**?”⁷⁰. Do tego dochodzi sygnalizowany już element aksjologicznego rozumienia prawdy, kiedy w roku 1909 w tekście *Dwie drogi teorii poznania* pisze: „słowa »poznawanie« używamy w najszerszym znaczeniu, w którym oznacza ono przede wszystkim pewien rodzaj myślenia”⁷¹. Okazuje się, że pytanie o przedmiot poznania jest w istocie pytaniem o kryterium poznania, czemu Rickert daje wyraz dopiero w trzecim wydaniu *Der Gegenstand der Erkenntnis*, kiedy pisze: „Nasze pytanie brzmi: czym jest przedmiot poznania niezależny od podmiotu albo dzięki czemu poznawanie zyskuje swą obiektywność?”⁷². W wydaniu szóstym Rickert podkreśla, że poszukiwany przedmiot poznania jest miarą obiektywności poznania i pisze: „Nasze pytanie brzmi: czym jest przedmiot niezależny od podmiotu jako **kryterium** [Maßstab] albo dzięki czemu poznawanie uzyskuje swą obiektywność?”⁷³.

⁶⁸ H. Rickert: *Die Philosophie des Lebens. Darstellung und Kritik der philosophischen Modeströmungen unserer Zeit*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1920, s. 146.

⁶⁹ H. Rickert: *Die Heidelberger Tradition und Kants Kritizismus...*, s. 245 (13). Rickert odwołuje się tu do Kanta, który *Przedmowę do drugiego wydania* swojej *Krytyki czystego rozumu* rozpoczyna zdaniem, które brzmi: „Czy opracowanie poznań, które należą do dziedziny rozumu, postępuje pewnym krokiem badania naukowego, czy też nie, to da się wnet osądzić po wyniku”. I. Kant: *Krytyka czystego rozumu*. Z oryg. niem. przeł. oraz opatrzył wstępem i przypisami R. Ingarden. T. 1. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1957, s. 21 (B VII).

⁷⁰ H. Rickert: *Grundprobleme der Philosophie...*, s. 29.

⁷¹ H. Rickert: *Dwie drogi teorii poznania. Psychologia transcendentalna i logika transcendentalna*. Tłum. T. Kubalica. W: *Neokantyzm badeński i marburski. Antologia tekstów...*, s. 73.

⁷² H. Rickert: *Der Gegenstand der Erkenntnis* [3. Aufl.]..., s. 1. <H. Rickert: *Sämtliche Werke*. Hrsg. R.A. Bast. Bd. 2: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Historisch-kritische Ausgabe. Teilband 2/2: 6. Auflage (1928), 3. und 4./5. Auflage durch editorischen Apparat*. Walter de Gruyter, Berlin 2018, s. 23. Dalej w nawiasie ostrokatnym z adnotacją GE 2/2>.

⁷³ H. Rickert: *Der Gegenstand der Erkenntnis* [6. verb. Aufl.]..., s. 1. <GE 2/2, s. 23>.

Złożoność podejmowanej przez Rickerta problematyki tłumaczy odmienność kolejno po sobie następujących wydań książki. Rickert nieustannie modyfikuje jej treść, a największe różnice występują między wydaniem drugim a trzecim. Wydaje się jednak, że krótka analiza zawartości przedmów do kolejnych wydań uzmysłowi czytelnikowi dokonane zmiany i rozłożenie akcentów w analizach Rickerta.

W wydaniu pierwszym akcentuje Rickert dwie kwestie. Po pierwsze, znaczenie sądu dla poznania; pierwsze zdanie brzmi: „Utwór powstał z badań nad sądem”⁷⁴. Po drugie, zwraca autor uwagę na znaczenie systemu filozoficznego, kiedy podkreśla, że jego rozważania zawierają więcej założeń niż zrealizowanych myśli, i pisze: „Ale myślę, że można to usprawiedliwić faktem, że pełna realizacja myśli teoriopoznawczej jest po większej części możliwa tylko w ramach całego systemu”⁷⁵. <Rickert podkreśla>, że książka stanowiła podstawę mającej miejsce rok wcześniej habilitacji, a także to, że nie mógł uwzględnić niektórych książek, oraz fakt, że nie przywołuje nazwisk tych, z którymi polemizuje, chyba że się z nimi nie zgadza.

W wydaniu drugim (1904) Rickert podkreśla bardzo wyraźnie, że treść pierwszego wydania została ujęta w czterech rozdziałach, natomiast zupełnie nowy jest rozdział piąty, który nosi tytuł *Transzendentaler Idealismus und empirischer Realismus* [Idealizm transcendentálny a empiryczny realizm]. Obejmuje on to, co nie stanowiło przedmiotu zainteresowania Rickerta w wydaniu pierwszym, a mianowicie „nakreślenie systemu teorii poznania”⁷⁶. Drugim ważnym elementem wpływającym na kształt drugiego wydania jest opublikowanie książki o tworzeniu pojęć w przyrodoznawstwie – jak sugeruje tytuł, chociaż książka obejmuje całą gamę zagadnień poświęconych problemowi relacji między naukami przyrodniczymi a naukami humanistycznymi⁷⁷. Warto dodać, na co Rickert już nie zwraca uwagi w *Przedmowie do wydania drugiego*, że głosi we Fryburgu wykład poświęcony temu zagadnieniu i niemal natychmiast go publikuje⁷⁸, aczkolwiek w *Słowie wstępnym*

⁷⁴ H. Rickert: *Der Gegenstand der Erkenntnis* [1892], s. V. <H. Rickert: *Sämtliche Werke*. Hrsg. R.A. Bast. Bd. 2: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Historisch-kritische Ausgabe*. Teilband 2/1: 2. Auflage (1904), 1. Auflage durch editorischen Apparat. Walter de Gruyter, Berlin 2018, s. 5. Dalej w nawiasie ostrokątnym z adnotacją GE 2/1>.

⁷⁵ H. Rickert: *Der Gegenstand der Erkenntnis* [1892], s. V. <GE 2/1, s. 5>.

⁷⁶ H. Rickert: *Der Gegenstand der Erkenntnis* [2. verb. und erw. Aufl.]..., s. V. <GE 2/1, s. 7>.

⁷⁷ H. Rickert: *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung. Eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften*. 2 Halbbände. Akademische Verlagshandlung von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau–Leipzig 1896–1902.

⁷⁸ H. Rickert: *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft. Ein Vortrag*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau–Leipzig–Tübingen 1899. Warto dodać, że w kolejnych wydaniach gubi się w tytule informacja, że jest to wykład (*Vortrag*).

podkreśla, że to, co zaprezentował w wykładzie, jest zawarte w książce *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, choć jej drugi półtom jeszcze się nie ukazał.

Istotna zmiana wiąże się z opublikowanym w roku 1915 wydaniem trzecim książki, której objętość wzrosła niemal dwukrotnie, autor zaś już w pierwszym zdaniu *Przedmowy do wydania trzeciego* podkreśla: „Podstawowe myśli tej książki zajmowały mnie od dwudziestu pięciu lat”⁷⁹. Rickert traktuje książkę jako nową. Pisz: „W pewnym sensie przedstawiam więc »nową« książkę: została na nowo napisana od początku do końca i nie należy już używać wcześniejszych wydań. Trzecie zgadza się z nimi dosłownie tylko w kilku akapitach. Mimo to pozostaje ono nowym wydaniem dawnego dzieła, którego nakład był już wyczerpany i chciałbym w tym miejscu w skrócie wyjaśnić, dlaczego jako takie je publikuję”⁸⁰. Rickert podkreśla, że nowe wydanie różni się od <poprzednich> w trzech kwestiach. Po pierwsze, do książki zostały włączone rozważania zawarte w artykule opublikowanym po raz pierwszy na łamach „Kant-Studien” w roku 1909, zatytułowanym *Dwie drogi teorii poznania. Psychologia transcendentalna i logika transcendentalna*. Po drugie, jeszcze mocniej zostaje zaakcentowana specyfika problemu poznania jako problemu formy. Po trzecie wreszcie, jeszcze bardziej radykalnie zostaje przedstawione odgraniczenie filozofii transcendentalnej od wszelkiego rodzaju psychologizmu.

Rickert poświęca też trochę miejsca wspomnieniu Emila Laska, który zginął kilka miesięcy wcześniej, 26 maja 1915 roku, na froncie pierwszej wojny światowej. Nie jest w stanie napisać więcej o przyjacielu, gdyż rana jest jeszcze zbyt świeża. Uczyni to dopiero kilka lat później w tekście otwierającym wydanie dzieł zebranych⁸¹.

Wydanie z roku 1921 sygnowane jest jako czwarte i piąte. Rickert podkreśla w przedmowie, że nie zawarł w książce nowych rzeczy, ale przejrzał ją gruntownie i poprawił w wielu miejscach. Odnosi się do krytyki, z jaką spotkała się książka, i pisze: „Wierzę, że moje teoriopoznawcze stanowisko jest w pełnej harmonii z realizmem badań szczegółowych”⁸². Odnosi się ponownie do Laska i wskazuje, że jego uczeń, Eugen Herrigel (1884–1955),

⁷⁹ H. Rickert: *Der Gegenstand der Erkenntnis* [3. Aufl.]..., s. X. <GE 2/2, s. 5>.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ H. Rickert: *Persönliches Geleitwort*. W: E. Lask: *Gesammelte Schriften*. Hrsg. E. Herrigel. Bd. 1. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1923, s. V–XVI. Pierwotnie opublikowane jako H. Rickert: *Emil Lask. Ein Nachruf*. „Frankfurter Zeitung” 1915, Jg. 60, Nr. 288 (17.10.1915), s. 3–12.

⁸² H. Rickert: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Einführung in die Transzendentalphilosophie*. 4. u. 5. Aufl. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1921, s. XII. <GE 2/2, s. 10>.

pracuje nad manuskryptami Laska i przygotowuje je do druku. Trzytomowe wydanie *Gesammelte Schriften* Laska zostało opublikowane w roku 1923.

W roku 1928 publikuje Rickert szóste wydanie książki, która tym samym osiągnęła ostateczną postać, ponieważ jest to ostatnie wydanie książki, które ukazało się za życia autora. Sytuacja jest analogiczna do tej z książką twórcy szkoły marburskiej, Hermanna Cohena, który w roku 1871 wydaje *Kants Theorie der Erfahrung*, a następnie wznawia książkę w latach 1885 oraz 1918. I dopiero ostatnie wydanie jest podstawą tłumaczenia na inne języki⁸³. Rickert wydaje – jak wiadomo – sześć (pięć) razy *Przedmiot poznania*, ale w *Przedmowie do wydania szóstego* podkreśla: „W gruncie rzeczy chciałem nadać książce taki kształt, jaki pomijając szczegóły, miała od trzeciego wydania (1915) i jaki musi zachować, aby spełniła swoją rolę »wprowadzenia«”⁸⁴. Z tego powodu warto jedynie wskazać najważniejsze elementy, które sam Rickert akcentuje w *Przedmowie do wydania szóstego*.

Wszystkie one są związane z postacią Emila Laska. W pierwszym rzędzie akcentuje Rickert wydanie dzieł Emila Laska przez Eugena Herrigela⁸⁵, które miało miejsce w latach 1923–1924. Rickert uwyrażnia przede wszystkim znaczenie trzeciego tomu, zawierającego niepublikowane dotychczas teksty Laska. Tom zawiera cztery teksty, a mianowicie wykład poświęcony Platonowi z roku 1911/1912 oraz trzy teksty, które łączy pojęcie systemu: *Zum System der Logik* (s. 57–170), *Zum System der Philosophie* (s. 171–236) oraz *Zum System der Wissenschaften* (s. 237–293). Rickert kwituje zawartość tomu bardzo zwięźle: „Tytuły charakteryzują to, co rzeczowo najważniejsze: wszystko dąży do **systemu**”⁸⁶. Jednocześnie podkreśla, że ograniczenie się Laska do obszarów logiki i teorii poznania z jednej strony wynika z uznania ich za „niezbędną bazę wszelkiego naukowego filozofowania”⁸⁷, z drugiej natomiast Lask z pewnością nie myślał o tym, aby się do tych obszarów ograniczyć. Zarazem Rickert dokonuje oceny zachodzących we współczesnych mu czasach zmian, które charakteryzują się zwrotem do ontologii – nie podaje nazwisk, ale powszechnie wiadomo, że chodzi między innymi o jego ucznia Martina Heideggera, a także Nicolai Hartmanna. Krytykuje Rickert tych, którzy postrzegają Laska jako krytyka Kantowskiego subiektywizmu, i pokazuje, że zwrot do ontologii wcale nie jest antykantowski.

⁸³ H. Cohen: *Kantowska teoria doświadczenia*. Tłum. A.J. Noras. Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2012.

⁸⁴ H. Rickert: *Der Gegenstand der Erkenntnis* [6. verb. Aufl.]..., s. XIV. <GE 2/2, s. 13>.

⁸⁵ E. Lask: *Gesammelte Schriften*. 3 Bde. Hrsg. von E. Herrigel. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1923–1924.

⁸⁶ H. Rickert: *Der Gegenstand der Erkenntnis* [6. verb. Aufl.]..., s. XV. <GE 2/2, s. 14>.

⁸⁷ *Ibidem*, s. XVI <GE 2/2, s. 14>.

Bibliografia

- Brelage M.: *Studien zur Transzendentalphilosophie*. Walter de Gruyter & Co., Berlin 1965.
- Cohen H.: *Kantowska teoria doświadczenia*. Tłum. A.J. Noras. Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2012.
- Faust A.: *Heinrich Rickert und seine Stellung innerhalb der deutschen Philosophie der Gegenwart*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1927.
- Faust A.: *Heinrich Rickert. Zum 70. Geburtstag am 25. Mai 1933*. „Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte” 1933, Bd. 11, s. 329–339.
- Flach W.: *Negation und Andersheit. Ein Beitrag zur Problematik der Letztimplikation*. Ernst Reinhardt Verlag, München–Basel 1959.
- Hartmann E. von: *Neukantianismus, Schopenhauerianismus und Hegelianismus in ihrer Stellung zu den philosophischen Aufgaben der Gegenwart*. Carl Duncker’s Verlag (C. Heymons), Berlin 1877.
- Herrschaft L.: *Theoretische Geltung. Zur Geschichte eines philosophischen Paradigmas*. Königshausen & Neumann, Würzburg 1995.
- Jaspers K.: *Filozofia*. T. 1: *Filozoficzna orientacja w świecie*. Przekł. M. Żelazny. Red. nauk. M. Żelazny, R. Specht. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019.
- Kant I.: *Krytyka czystego rozumu*. Z oryg. niem. przeł. oraz opatrzył wstępem i przypisami R. Ingarden. T. 1. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1957.
- Krijnen Ch.: *Fehlt die konkrete Subjektivität im Neukantianismus? Zur systematischen Bedeutung von Rickerts. Zwei Wege der Erkenntnistheorie*. „Zeitschrift für Philosophische Forschung” 2001, Bd. 55, H. 3, s. 409–430.
- Krijnen Ch.: *Hegel und der Neukantianismus. Eine systemphilosophische Konfrontation*. W: *Hegel und die Geschichte der Philosophie*. Hrsg. D.H. Heidemann, Ch. Krijnen. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2007, s. 301–325.
- Krijnen Ch.: *Nachmetaphysischer Sinn. Eine problemgeschichtliche und systematische Studie zu den Prinzipien der Wertphilosophie Heinrich Rickerts*. Königshausen & Neumann, Würzburg 2001.
- Krijnen Ch.: *Philosophie als System. Prinzipientheoretische Untersuchungen zum Systemgedanken bei Hegel, im Neukantianismus und in der Gegenwartsphilosophie*. Königshausen & Neumann, Würzburg 2008.
- Kroner R.: *Anschaun und Denken. Kritische Bemerkungen zu Rickerts heteroethischem Denkprinzip*. „Logos. Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur” 1924–1925, Bd. 13, s. 90–127.
- Kroner R.: *Von Kant bis Hegel*. Bd. 1: *Von der Vernunftkritik zur Naturphilosophie*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1921.
- Kubalica T.: *Wahrheit, Geltung und Wert. Die Wahrheitstheorie der badischen Schule des Neukantianismus*. Königshausen & Neumann, Würzburg 2011.

- Lask E.: *Czy istnieje „prymat rozumu praktycznego” w logice?* Tłum. A.J. Noras. W: *Neokantyzm badeński i marburski. Antologia tekstów*. Red. A.J. Noras, T. Kubalica. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, s. 153–159.
- Lask E.: *Gesammelte Schriften*. Hrsg. E. Herrigel. Bd. 1–3. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1923–1924.
- Levy H.: *Die Hegel-Renaissance in der deutschen Philosophie mit besonderer Berücksichtigung des Neukantianismus*. PAN-Verlag Rolf Heise, Charlottenburg 1927.
- Marck S.: *Am Ausgang des jüngeren Neukantianismus. Ein Gedenkblatt für Richard Höningwald und Jonas Cohn*. W: *Materialien zur Neukantianismus-Diskussion*. Hrsg. H.L. Ollig. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1987, s. 144–164.
- Marck S.: *Die Dialektik in der Philosophie der Gegenwart*. Erster Halbband. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1929.
- Noras A.J.: *Historia neokantyzmu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012.
- Oakes G.: *Die Grenzen kulturwissenschaftlicher Begriffsbildung. Heidelberger Max Weber-Vorlesungen 1982*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1990.
- Rickert H.: *Das Eine, die Einheit und die Eins. Bemerkungen zur Logik des Zahlbegriffs*. „Logos. Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur” 1911–1912, Bd. 2, s. 26–78.
- Rickert H.: *Das Eine, die Einheit und die Eins. Bemerkungen zur Logik des Zahlbegriffs*. 2. umgearb. Aufl. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1924.
- Rickert H.: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Ein Beitrag zum Problem der philosophischen Transzendenz*. Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau 1892.
- Rickert H.: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Einführung in die Transzendentalphilosophie*. 2. verb. und erw. Aufl. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen–Leipzig 1904.
- Rickert H.: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Einführung in die Transzendentalphilosophie*. 3. völlig umg. und erw. Aufl. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1915.
- Rickert H.: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Einführung in die Transzendentalphilosophie*. 4. u. 5. Aufl. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1921.
- Rickert H.: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Einführung in die Transzendentalphilosophie*. 6. verb. Aufl. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1928.
- Rickert H.: *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung. Eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften*. 2 Halbbände. Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau–Leipzig 1896–1902.
- Rickert H.: *Die Heidelberger Tradition in der deutschen Philosophie*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1931.
- Rickert H.: *Die Heidelberger Tradition und Kants Kritizismus (Systematische Selbstdarstellung)*. W: *Deutsche systematische Philosophie nach ihren Gestalten*. Hrsg. von H. Schwarz. Bd. 2. Junker & Dünhaupt Verlag, Berlin 1934, s. 237–301.

- Rickert H.: *Die Heidelberger Tradition und Kants Kritizismus*. Junker & Dünhaupt Verlag, Berlin 1934 <nadbitka>.
- Rickert H.: *Die Philosophie des Lebens. Darstellung und Kritik der philosophischen Modeströmungen unserer Zeit*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1920.
- Rickert H.: *Dwie drogi teorii poznania. Psychologia transcendentalna i logika transcendentalna*. Tłum. T. Kubalica. W: *Neokantyzm badeński i marburski. Antologia tekstów*. Red. A.J. Noras, T. Kubalica. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, s. 73–120.
- Rickert H.: *Geschichte und System der Philosophie*. „Archiv für Geschichte der Philosophie” 1931, Bd. 40, s. 7–46, 403–448.
- Rickert H.: *Grundprobleme der Philosophie. Methodologie – Ontologie – Anthropologie*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1934.
- Rickert H.: *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft. Ein Vortrag*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau–Leipzig–Tübingen 1899.
- Rickert H.: *Persönliches Geleitwort*. W: E. Lask: *Gesammelte Schriften*. Hrsg. E. Herrigel. Bd. 1. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1923, s. V–XVI (pierwodruk: H. Rickert: *Emil Lask. Ein Nachruf*. „Frankfurter Zeitung” 1915, Jg. 60, Nr. 288 (17.10.1915), s. 3–12).
- Rickert H.: *Sämtliche Werke*. Hrsg. R.A. Bast. Bd. 2: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Historisch-kritische Ausgabe*. Teilband 2/1: 2. Auflage (1904), 1. Auflage durch editorischen Apparat. Walter de Gruyter, Berlin 2018 <skrót: GE 2/1>.
- Rickert H.: *Sämtliche Werke*. Hrsg. R.A. Bast. Bd. 2: *Der Gegenstand der Erkenntnis. Historisch-kritische Ausgabe*. Teilband 2/2: 6. Auflage (1928), 3. und 4./5. Auflage durch editorischen Apparat. Walter de Gruyter, Berlin 2018 <skrót: GE 2/2>.
- Rickert H.: *System der Philosophie*. Bd. 1: *Allgemeine Grundlegung der Philosophie*. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1921.
- Rickert H.: *Vom Anfang der Philosophie*. „Logos. Internationale Zeitschrift für Philosophie der Kultur” 1925, Bd. 14, s. 121–162.
- Rickert H.: *Zur Lehre von der Definition*. Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau 1888.
- Treitschke H. von: *Unsere Aussichten*. „Preußische Jahrbücher” 1879, Bd. 44, s. 559–576.
- Windelband W.: *Geschichte der Philosophie*. Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau 1892.
- Windelband W.: *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*. 3. durchges. Aufl. Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen–Leipzig 1903.
- Windelband W.: *Vorwort*. W: Idem: *Präludien. Aufsätze und Reden zur Einleitung in die Philosophie*. Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau–Tübingen 1884, s. V–VI.
- Windelband W.: *Was ist Philosophie? (Über Begriff und Geschichte der Philosophie)*. W: Idem: *Präludien. Aufsätze und Reden zur Einleitung in die Philosophie*. Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Freiburg im Breisgau–Tübingen 1884, s. 1–54.

Zeller E.: *Die Geschichte der Philosophie, ihre Ziele und Wege*. „Archiv für Geschichte der Philosophie” [Berlin] [Hrsg. L. Stein] 1888, Bd. 1, s. 1–10.

Zeller E.: *Historia filozofii, jej cele i drogi*. Z jęz. niem. przeł. A.J. Noras. „Idea. Studia nad strukturą i rozwojem pojęć filozoficznych” 2011, T. 23, s. 301–310.

Redakcja tekstu, bibliografia, abstrakt, słowa kluczowe i nota o autorze
Tomasz Kubalica

Andrzej J. Noras (1960–2020) – profesor filozofii; historyk idei, wybitny znawca nurtu neokantyzmu badeńskiego i marburskiego, a także specjalista z zakresu ontologii Nicolaia Hartmanna. W latach 2006–2019 kierował Zakładem Historii Filozofii Nowożytnej i Współczesnej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, sprawował ponadto funkcje prodziekana ds. nauki Wydziału Nauk Społecznych (2012–2016) oraz prorektora ds. badań naukowych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (2016–2020). Był aktywnym członkiem kilku towarzystw naukowych, w tym Polskiego Towarzystwa Fenomenologicznego oraz Polskiego Towarzystwa Filozofii Systematycznej. Autor wielu monografii naukowych i artykułów.

Uwagi redaktora naukowego

Ten niedokończony szkic autorstwa przedwcześnie zmarłego Profesora Andrzeja J. Norasa publikujemy dzięki życzliwej zgodzie Rodziny Zmarłego. Pragniemy w ten sposób zachować pamięć o naszym Nauczycielu i Przyjacielu. Choć praca nie została ukończona, to jednak daje cenny wgląd w sposób pracy Mistrza i imponuje wnikliwością oraz pedanterią.

Tekst pod tytułem *Mała ojczyzna i duża książka* miał być wstępem do tłumaczenia *Przedmiotu poznania* Heinricha Rickerta. Andrzej Noras przysłał mi pierwszy fragment 27 sierpnia 2020 roku z prośbą o komentarz. Autor chciał jeszcze przedstawić analizę książki oraz rozwinąć wyróżnione kwestie. Pragnął dodać trochę więcej o heterologii, a w paragrafie V omówić problem wartości i poglądy Rudolfa H. Lotzego. Los nie pozwolił Mu zrealizować tych planów. Publikujemy wersję późniejszą tekstu, znaną w udostępnionym nam przez Rodzinę komputerze osobistym Autora. Przy znalezionym pliku jako data ostatniej modyfikacji widnieje 10 września 2020 roku. Wersja ta tym się różni od przesłanej mi przez Profesora, że zawiera kilka dodatkowych akapitów, poprawek oraz większą liczbę przypisów.

Tekst został poddany redakcji naukowej i wydawniczej. Fragmenty dodane lub zmienione przez redaktorów zostały odpowiednio oznaczone za pomocą nawiasów ostrokątnych. Trzeba mieć na uwadze, że tekst był w trakcie opracowywania, dlatego oczywiste poprawki i uzupełnienia nie zostały oznaczone. Nawiasy kwadratowe użyte przez autora zostały zastąpione nawiasami okrągłymi.

Tomasz Kubalica